

ditorum, kapetan Zaliva, što svakome ne mora biti jasno. Nije jasno zašto je »dubrovačka carina« dobila ime đumruk (119), kada je svaka carina, trošarina đumruk. Petoga srpnja nije blagdan sv. Vlaha (336), nego sporedni blagdan, čini mi se, ruke sv. Vlaha, a glavni je blagdan 3. veljače. Jovan Kosača poznat je u literaturi kao Ivan (v. Enciklopedija Jugoslavije s. v. Kosače), a citat iz Vetranovića na str. 155. proizvoljan je i nepotrebno preinačen (usp. posljednji stih citata »koji plenu i deru svakoga« s izvornim »krstjanstvo ner pliene i deru svakoga«).

Međutim, gore od toga preinačavanja jest krivotvorenje izvora, tj. podataka iz Historijskog arhiva u Dubrovniku. Već na str. 97. čitatelju postaje sumnjivo kada pisac kaže da dubrovačka vlada dokazuje »da postoji sadržinska razlika između turskog i srpskog teksta ove uredbe [o povišenju carine; T. M.] koji su joj upućeni«. Kada na str. 168. pročita kako je ta vlada za karnevala 1532. zabranila strancima da »pevaju i recituju pesme 'in lingua sclava'«, čitatelj shvaća o kakvom je tekstu riječ, ali kada na str. 177. i 399. nađe podatke o srpskom jeziku, onda mu je jasno da je riječ o historiografu koji je izvoran tekst preinačio u falsifikat. Prvi podatak je u nalogu vlade Petru Dživovu Buniću u Banjoj Luci da, »ako mu beg pokaže neke druge zarobljenike 'koji bi, pod izgovorom da govore i pišu srpski, hteli da se stave pod dubrovačku zaštitu', izjavi da oni nisu Dubrovčani«, a drugi u uputi Dživu Marinovu Gunduliću koji je pljevaljskom sandžakbegu trebao odgovoriti »na sve njegove prigovore, među ostalim i na to što mu je vlada pisala ćirilicom i srpskim jezikom ('in serviano'): '. . . istim jezikom pišemo sultanima i pašama na Porti'«. U tom smislu treba razumjeti i »etničko jedinstvo« Dubrovnika i najbližih susjeda u Hercegovini (336), iako pisac nije to jasno rekao. Ipak arhivski dokumenti, od kojih imam faksimile, govore drugačije. U prvom primjeru riječ je, kao i na str. 168, o »slavenskom jeziku«: »[...] quali sotto pretexto del idioma in lingua schiava se volessero salvare sotto l'umbra nostra [...]«, a u drugom o ćirilici a ne o srpskom jeziku: »[...] con lettera scritta in serviano lamentandosi di questo, voi risponderete che anche nel detto caratere scriviamo [...]«.

Ako na nekim drugim mjestima, gdje pisac griješi u talijanskim padežima ili pravilnim nazivima npr. za stare mjere, možemo, možda, govoriti o neznanju ili tiskarskim greškama, ovdje je očito riječ o smišljenom naumu. Time pisac nije naškodio povijesnoj istini, jer nju — što se tiče Dubrovnika — zna i povremeni namjernik u povijesnom štitu. Popović je time naškodio svojoj znanstvenoj reputaciji i povjerenju koje će u svaki njegov tekst imati ne samo kritičar nego upravo takav čitatelj koji u svojoj bezazlenosti ipak vjeruje u učenjake, disertacije i knjige, te nadasve u istinu.

Trpimir Macan

P. BARTL, DER WESTBALKAN ZWISCHEN SPANISCHER MONARCHIE UND OSMANISCHEM REICH. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert. Albanische Forschungen 14, München 1974, str. 258.

Knjiga bi zahtijevala opširniji prikaz s obzirom na to da obrađuje zanimljivu temu u koju smo uključeni i mi, naši krajevi, osobe, zbivanja. Iznijet ću ukratko njen sadržaj. Možda će to potaknuti nekog drugog, pozvanijeg da je dublje i svestranije ocijeni i njome se pozabavi.

Kako sam naslov kaže, riječ je o problemu Turske (radije bismo upotrijebili izraz »Istočno pitanje«) na prekretnici XVI i XVII stoljeća.

Knjiga je napisana prema općenito uhodanoj shemi. U Predgovoru autor saopćava da je za ovu zadaću istraživao arhive u Španjolskoj, Italiji (Vatikan, Napulj, Firenza, Parma, Torino, Venezia) i Jugoslaviji (Dubrovnik). Usmjerio se na građu koja je vezana na nemire i ustaničke planove u zapadnom području Balkana. Osim

toga, cilj mu je da objasni težnje španjolske univerzalne monarhije, a da uz to upozna položaj talijanskih malih država koje žive u sjeni španjolske veličine nakon bitke kod Lepanta.

U Uvodu prikazuje glavne izvore — arhive kao i tiskanu građu i literaturu relevantne za ovaj rad.

U prvom poglavlju predočava nam dvije velike suparničke sile: Osmansko Carstvo i Španjolsku.

Turska je pod Sulejmanom II (umro 1566) doživjela vrhunac svoje moći, ali je bolovala od veličine prostora. Nakon njegove smrti dolaze gospodarske poteškoće, financijska bijeda. Janičari su slabiji i mekši kao vojnici, pa se vojska degenerira, nije disciplinirana. »Revolucija cijena« uzrokuje u Turskoj pad vrijednosti novca. To se osobito odražava u doba Murata III (1574—95) kad cijene robi nevjerovatno skaku. Turska je toliko oslabljena da potkraj XVI i na početku XVII st. ne može spriječiti pobune i ustanke koji se podižu u Makedoniji, Albaniji, Banatu, Crnoj Gori i Grčkoj, kao i sve veću učestalost hajdučije.

Nasuprot njoj stoji Španjolska sa svojim »zlatnim doba« izraženim u vladavini Filipa II (1527—98). Vladao je golemim teritorijem: dijelovima sjeverne i zapadne Afrike, Italije, Amerike i Indije, te Flandrijom i Burgundijom. Španjolska je u prvoj pol. XVI st. gospodarski izvanredno jaka, tako da između 1550—60. dosiže vrhunac. Otada polako, ali sigurno nazaduje. Cijene, osobito za Filipa III (1598—1627) vrtoglavo rastu. Španjolci nisu voljeli manualno raditi. Stanovništvo osiromašuje, iseljava se. Dvor rasipno živi. Istodobno uzdiže se veleobrtnička (industrijska) premoć Nizozemske, Engleske i Francuske. Španjolska se iscrpljuje mnogim intervencionističkim pothvatima po Evropi, jer je jedna od najjačih evropskih vojničkih sila sa jakom kopnom i pomorskom moći. Nakon propasti »nepobjedive armade« (1588) Španjolsku zahvaća kriza. To je i »zlatno doba« njene umjetnosti, znanosti i književnosti.

U drugom dijelu autor istražuje stav, držanje Španjolske, talijanskih gradova i Dubrovnika prema »istočnom pitanju«.

Na prvom mjestu je Napuljsko Kraljevstvo, »španjolska vrata prema Balkanu«, jedna od najbogatijih španjolskih pokrajina u Evropi. Zbog toga je u neprekidnom strahu od turskog napada. Iz napuljskih luka otiskivali su se brodovi u sve krajeve Sredozemlja. Tu su se skupljali povjerenici, obavještajci na povratku s Balkana donosili vijesti, primali upute i sl. Zbog svog položaja Napulj je još dugo vremena bio spona između Španjolske i jugoistočne Evrope.

Obraćajući pažnju na politiku Rimske kurije prema Turskoj, autor se uglavnom zadržava na široko zamišljenim planovima pape Klementa VIII (1592—1605) za borbu protiv Turaka. U razradi svojih planova papa se koristio i našim zemljakom A. Komulovićem, koji je putovao u Rusiju, Poljsku itd.

Slijedi opis prilika u Veneciji i njenom odnosu prema Porti; zatim Savoje (u njoj tada vlada Karlo Emanuel I, 1580—1630); velikog vojvodstva Toskane u doba Ferdinanda I i Cosima II; kneštva Mantove i Monteferrata; posebno kratko poglavlje posvećeno je Dubrovniku kao vazalnoj turskoj državi (Klientelstaat des osmanischen Reiches) te ističe razgranatost njegove trgovine i političku neutralnost.

Treći dio knjige obrađuje ustanke u jugoistočnoj Evropi i planove za oslobođenje Balkanskog poluotoka od turske vlasti. Tu se nižu imena i uz njih povezane različite akcije: Tome Peleša (Pelessa) i korčulanskog biskupa g. 1594—96. da se pobuni narod u Makedoniji, Albaniji i Crnoj Gori; Nikole Mechaisci, biskupa u Stefaniji, okrug Kroja u sj. Albaniji. Slijede zatim Francesco Antonio Bertucci (vjerojatno podrijetlom sa Hvara); Marko Gini i afera Petković; Marco Samuele iz Bara; patrijarh Atanazije i ustanak u Himari (južnoj Albaniji; taj ustanak 1595.

nije uspio jer Španjolci iz južne Italije nisu priskočili u pomoć); pečki patrijarh Jovan i nikšićki vojvoda Grdan; Dominik Andrijašević; Dionizije Skilosofos; Himarioti; Crna Gora; Mainoti; Nikola Drašković; Aleksandar Paštrović; urota protiv Dubrovnika — Jakov Rastić i Jakov Đorđić; Balkanski projekt hercega od Montane — misija Dentelli — Bazzo; »sultan« Jahija; Giovanni Renesi i »ilirski projekt« kneza od Parme; planovi i kovani planovi — kratak sadržaj i usporedba turskih ratnih planova.

Na kraju je popis izvora i literature. Autor je objavio i izbor neobjavljenih dokumenata iz španjolskih i talijanskih arhiva. Za nas su zacijelo zanimljiva dva izvještaja Dubrovčanina Vice Bune koje je g. 1600. i 1601. uputio Filipu III i Lemosu, potkralju Napulja; prvo je poslano iz Napulja, drugo iz Dubrovnika.

U prikazu i analizi prilika na Balkanu, njegovih naroda razapetih između ambicija Španjolske i Osmanskog Carstva, autor se uglavnom ograničio na razdoblje tzv. Dugog rata 1591—1606, točnije na pontifikat Klementa VIII (1592—1605) i njegovih protuturskih inicijativa. Budući da se taj rat i uza nj vezano djelovanje različitih povjerenika Španjolske, pape i cara odrazio i na zbivanja u našim krajevima, kakve su sve planove pojedinci imali (patrijarsi, biskupi, episkopi, vojvode, vojskovođe, i dr.) i kakve su konkretne akcije poduzimali — prilično je dobro poznato. Usp. primjera radi poglavlje »Narodni pokreti i ustanci potkraj XVI i na početku XVII stoljeća« u Historiji naroda Jugoslavije II, Zagreb 1959, 491—509. Isto tako je objavljeno dosta građe o tim događajima (usp. J. Tomić, Građa za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka krajem XVI i početkom XVII veka, Beograd 1933, i druge povjesničare). S obzirom na to da je autor zahvatio problem dosta široko i da je crpio podatke iz najvažnijih arhivskih fondova talijanskih gradova-komuna, bilo bi dobro ocijeniti i doznati koliko je donio nova, a toga zacijelo ima dosta, za naše prilike u sklopu općih nastojanja zapadne politike Beča, pape i Madrida, donekle i Venecije, prema »istočnom pitanju«; u čemu je obogatio dosadašnje znanje i istraživanja o ličnostima koje su u tom vrtlogu akcija, protuakcija, povlačenja, obećanja, planova, želja i sl. sudjelovale. Međutim, i sam pogled na savjesno pribilježene i objavljene ispise i podatke dopušta da uočimo vrijednost ove knjige pr. je nego što se poduzmu detaljne usporedbe takve namjene. U tome leži privlačnost i zanimljivost ove studije.

Možda je autor malo preoštro rekao da su Jakov Rastić i Jakov Đorđić bili g. 1606—11. urotnici protiv svoje Dubrovačke Republike (169—175). Kao što je poznato, Klement VIII i Španjolska nastoje u početku XVII st. da pečki patrijarh Jovan i srpski poglavari organiziraju ustanak balkanskih kršćana protiv Turske. Kad je to propalo, ideju su nastavili najprije vojvoda od Savoje, a zatim vojvoda od Mantove. S njima su se tijesno povezala ova dva dubrovačka plemića. Štoviše, oni 1611. odlučno rade da se u Srbiji i Albaniji digne ustanak. U tu svrhu namjeravali su iskrcati se na dubrovački teritorij i odatle poduzeti akciju. Dubrovačka Republika je te poteze ocijenila kao povredu svoje neutralnosti. Bojala se da će akcija izazvati Tursku i Veneciju (ova je bila protiv takvih planova talijanskih gradova) protiv nje. Republika je zacijelo smatrala da se njen teritorij ne smije upotrebljavati za razne pothvate mimo njena znanja i odobrenja. Kad su J. Rastić i J. Đorđić 1611. doploveli, kao glavni zapovjednici, velikim ratnim brodom vojvode od Mantove u blizinu Lopuda, vlada je uspjela prijevarom obojicu domamiti u grad i baciti ih u tamnicu. Iz nje su nakon nekoliko mjeseci uspjeli pobjeći uz pomoć prijatelja i rođaka. Usp. opširnije D. Pavlović, Stijepo Đorđić (Đurđević) dubrovački pesnik XVII veka, Glas SKA 164 (84), 1935, 222—232.

Josip Lučić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB